

OD POUŽÍVATEĽOV JAZYKA K SÉMANTIKE

MARIÁN ZOUHAR, Filozofický ústav SAV, Bratislava

ZOUHAR, M.: From Language Users to Semantics
FILOZOFIA 64, 2009, No 4, p. 297

The paper shows that certain well established arguments widely used in the philosophy of language to discredit some semantic theories are, in fact, defective (from the methodological viewpoint). In particular, the direct reference theory is usually rejected, because (i) it is impossible to substitute co-referential proper names for each other in epistemic contexts and (ii) true identity sentences of the form " $a = b$ ", where a and b are proper names, have to be both necessary and a posteriori. Both arguments are based on what a competent user of a given language is willing to admit or refuse to admit. It is shown that the language user invoked in these arguments has to be perfect in a certain sense. Otherwise, the arguments are inconclusive. However, if perfect speakers enter the picture, these arguments become theory laden in a certain way and thus fail to be neutral means which can be used to distinguish correct theories from incorrect ones. In this sense, they cannot be used to discredit neither the direct reference theory, nor any other rival theory.

Keywords: Perfect speaker – Semantics – Direct reference theory – Intersubstitutability of co-referring expressions – Identity statements

1. Úvod. Filozofické teórie jazyka a jeho významu nie sú empirické. Filozof nemôže využívať empirické postupy známe zo štandardných vedeckých disciplín, pretože by sa tým prehrešil voči apriórnej povahe filozofie. Táto skutočnosť je zrejme v rozpore s tým, s čím sa môžeme stretnúť v mnohých filozofických teóriách jazyka. Filozofi totiž často konštruujú modelové situácie, akési myšlienkové experimenty, ktoré majú podporiť určitú preferovanú teóriu, prípadne vyvrátiť konkurenčnú koncepciu. Predstavujú si kompetentných používateľov jazyka a skúmajú, ako by takíto členovia jazykových komunit používali určité výrazy či skupiny výrazov. Iste, takýto postup ešte nevyhnutne nemusí znamenať to, že sa do filozofie dostáva empirický prvok; lenže treba si uvedomiť, že filozofi prichádzajú so zásadným, no často zamlčaným predpokladom, podľa ktorého takéto modelové situácie a takíto modeloví používatelia jazyka sú nielen možní, ale majú veľmi blízko k realite. To znamená, že myšlienkové experimenty tohto druhu majú v podstate predstavovať *empirickú evidenciu* v prospech (resp. proti) nejakej tézy či teórie.

V tejto stati sa pokúsime ukázať, že takýto postup nie je korektný. Konkrétne dospějeme k dvom záverom:

1. Modelový používateľ jazyka, ktorý by eventuálne mohol podporiť či vyvrátiť nejakú filozofickú teóriu významu jazykových výrazov, musí byť značne vzdialený reálnym používateľom jazyka.

2. Samotné myšlienkové experimenty, ktoré možno formulovať v podobe relatívne jednoduchých argumentov (ako to budeme robiť aj v tejto stati), sú natoľko zaťažené určitou teóriou jazyka, že sa nedajú použiť na odlíšenie adekvátnych jazykových významov od vysvetlení neadekvátnych.

Najlepšie bude, ak budeme analyzovať konkrétne argumenty, ktoré sú vo filozofii jazyka rozšírené. Konkrétne sa pozrieme na dva prípady, ktoré budú súvisieť s vlastnými menami a ich potenciálnou sémantikou; pôjde o možnosť vzájomnej zameniteľnosti koreferujúcich vlastných mien v kontextoch uvádzaných slovami pre epistemické (propozičné) postoje a aposteriornosť (netriviálnosť či syntetickosť) nevyhnutne pravdivých výrokov formy „ $a = b$ “, kde a a b sú koreferujúce vlastné mená.

Tieto dva druhy prípadov sa štandardne uvádzajú ako argumenty namierené proti tzv. sémantickej teórii *bezprostrednej referencie*.¹ Podľa tejto teórie platí, že sémantický obsah bezprostredne referujúcich výrazov – ktorých najdôležitejším reprezentantom sú práve vlastné mená – sa obmedzuje výlučne na to, na čo referujú. Inými slovami, vlastné mená (a prípadne iné výrazy tej istej kategórie) prispievajú do sémantického obsahu zložených výrazov, v ktorých sa vyskytujú, výlučne svojím referentom. Význam takýchto výrazov sa vyčerpáva ich referenčnou funkciou. Proti tejto koncepcii sa argumentuje, že ak by platila, bolo by možné vzájomne nahrádzať koreferujúce výrazy aj v epistemických kontextoch, čo sa vo všeobecnosti považuje za neprijateľné, a takisto by pravdivé výroky formy „ $a = b$ “, kde a a b sú koreferujúce vlastné mená, boli rovnako „informatívne“ ako výroky formy „ $a = a$ “.² Tieto dôsledky sa považujú za také neprijateľné, že teória bezprostrednej referencie sa na základe nich považuje za definitívne odmietnutú.³

Mojím cieľom nie je obhajovať teóriu bezprostrednej referencie, aj keď musím priznať, že k nej cítim silné sympatie. Nepôjde mi o vecnú obhajobu teórie, ale skôr o metodologické odmietnutie argumentov proti nej. Ukážem, že hoci môžu byť argumenty proti nej veľmi obľúbené a presvedčivé, sú fakticky irelevantné a môžu presvedčiť iba tých, ktorí presvedčení už sú. Sústredím sa najmä na odmietnutie argumentu proti vzájomnému nahrádzaniu koreferujúcich výrazov v epistemických kontextoch, ale naznačím, ako tieto závery možno rozšíriť aj na druhý naznačený prípad.

2. Dva príklady. Štandardne sa tvrdí, že vo vedľajších vetách uvedených epistemickými slovami ako „vie, že“, „verí, že“, „domnieva sa, že“, „pochybuje, že“ atď. nie je možné vzájomne nahrádzať individuové výrazy, a to aj napriek tomu, že referujú na ten istý objekt (t. j. ide o tzv. koreferujúce výrazy). Ako typický príklad si vezmeme fakt, že vo výroku

(1) Peter vie, že Zornica je planéta

nie je prípustné dosadiť výraz „Večernica“ namiesto výrazu „Zornica“, a odvodiť tak

¹ Existujú prinajmenšom dva pojmy bezprostrednej referencie: jeden z nich vychádza z prác R. B. Marcusovej (pozri najmä [7] a [8]) a druhý z diel D. Kaplana (najmä [5]). Na účely tejto state ich nepotrebujeme bližšie rozlíšiť, no podrobnejšie ich rozlišuje napríklad G. Martí v statiach [9] alebo [10]; čitateľ sa môže s týmto rozdielom zoznámiť aj v mojej práci [17] (s. 66 – 67). Medzi najvýznamnejších obhajcov teórie bezprostrednej referencie patria predovšetkým N. Salmon a S. Soames (pozri [13]; [14] a [15]).

² Ide fakticky o slávny Fregeho problém, ktorý ho privedol k formulácii jeho sémantiky zmyslu a denotátu (pozri [2]).

³ Medzi najnovšie príklady odmietania bezprostrednej referencie na základe takýchto argumentov patrí najmä stať G. Bealera [1]. Spolu s B. Jespersenom som Bealerovu argumentáciu kritizoval v stati [4].

výrok

(2) Peter vie, že Večernica je planéta,

a to napriek skutočnosti, že je pravdivý výrok

(3) Zornica = Večernica.⁴

Dôvod je jednoduchý: Hoci Peter vie, že Zornica je planéta, je mysliteľné, že nevie, že Večernica je planéta, keďže nemusí vedieť, že Zornica je ten istý objekt ako Večernica. Tvrdí sa totiž, že informácia o totožnosti Zornice a Večernice je empirická; to znamená, že ju nemôžeme získať na základe toho, že sa naučíme výrazy „Zornica“ a „Večernica“, teda na základe čisto jazykového poznania. Preto Peter môže vedieť, že Zornica je planéta, môže mať vo svojom slovníku výrazy „Zornica“ aj „Večernica“, môže im kompetentne rozumieť, ale keďže mu chýba dôležitý poznatok o identite ich referentov, nemôžeme mu automaticky pripísať aj poznanie o tom, že Večernica je planéta.

Zatiaľ nechcem hodnotiť, či je takýto postup korektný alebo nekorektný; chcem iba poukázať na celkovú povahu takéhoto pomerne rozšíreného usudzovania. Všimnime si, že tézu o vzájomnej nenahraditeľnosti výrazov „Zornica“ a „Večernica“ v kontextoch uvádzaných epistemickými slovami (v tzv. epistemických kontextoch) sme odvodili z toho, že sme uvažovali o určitom modelovom používateľovi jazyka a zaujímalo nás, či by s takouto substitúciou súhlasil, alebo nesúhlasil. To znamená, že tézu o jazyku samom sme odvodili z určitých predpokladov týkajúcich sa modelového kompetentného používateľa jazyka.⁵

Ak doterajšiu úvahu o možnosti vzájomného nahrádzania koreferujúcich výrazov zovšeobecníme, ukáže sa, že má podobu nasledujúceho argumentu:

Argument A:

1. Je mysliteľné, že hovorca X odmietne nahradiť výraz „Zornica“ vo vete „X vie/verí/domnieva sa/..., že Zornica je planéta“ výrazom „Večernica“.⁶
2. Ak je mysliteľné, aby hovorca X odmietol nahradiť výraz „Zornica“ vo vete „X vie/verí/domnieva sa/..., že Zornica je planéta“ výrazom „Večernica“, tak výrazy „Zornica“ a „Večernica“ nie sú v epistemických kontextoch vzájomne nahraditeľné.
3. Výrazy „Zornica“ a „Večernica“ nie sú v epistemických kontextoch vzájomne nahraditeľné.⁷

⁴ Výrazy „Zornica“ a „Večernica“ budeme pre jednoduchosť považovať za vlastné mená, hoci ich korektná syntakticko-sémantická klasifikácia je zrejme komplikovanejšia. Ak má čitateľ dojem, že tento príklad je neadekvátny, môže ho nahradiť príkladom, ktorý bude obsahovať výrazy, ktoré sú podľa neho koreferujúcimi vlastnými menami.

⁵ Vo filozofii jazyka sú najrozšírenejšie dva spôsoby, ako sa vyrovnáť s týmto argumentom proti vzájomnej nahraditeľnosti koreferujúcich výrazov. Po prvé, mnohí teoretici prichádzajú s fregeovským riešením, podľa ktorého výrazy nie sú bezprostredne referujúce, a preto môžu v podobných kontextoch referovať napríklad na svoj zmysel (pozri Fregeho stať [2]) alebo nejakú podobnú entitu, ktorá zabezpečuje vzťah referencie medzi menom a jeho nositeľom. Po druhé, sú aj teoretici, ktorí považujú vzťah referencie v takýchto kontextoch za sémanticky nejasný, a preto sémantický obsah takýchto výskytov podľa nich nie je možné jednoznačne určiť (pozri napríklad Quinov článok [12]).

⁶ Termín „hovorca“ používam ako synonymum slovného spojenia „používateľ jazyka“.

⁷ Samozrejme, tento argument treba chápať všeobecne, nielen tak, že sa týka mien Zornica a „Ve-

Tento argument je po formálnej stránke v poriadku. To znamená, že jeho záver bude pravdivý v prípade, že budú pravdivé aj jeho premisy. Pokúsim sa však ukázať, že aj keď je argument A platný z logického hľadiska (t. j. jeho záver deduktívne vyplýva z premis), je fakticky irelevantný.

Argumenty o nemožnosti vzájomného nahrádzania koreferujúcich výrazov v epistemických kontextoch sa vo filozofii jazyka využívajú (okrem iného) na to, aby sa diskvalifikovali také sémantické teórie vlastných mien, ktoré tvrdia, že sémantický obsah (význam) vlastného mena sa vyčerpáva jeho referentom. Keby totiž sémantickým obsahom mena bol jeho referent, používateľ jazyka – pokiaľ by bol kompetentný – by nemohol mať žiadny dôvod na to, aby odmietol urobiť naznačenú substitúciu. Neskôr sa pokúsim ukázať, že argument A (a argumenty tohto druhu vo všeobecnosti) sú v skutočnosti irelevantné a nedajú sa použiť na obhajobu určitých sémantických teórií na úkor iných koncepcií.

Druhý modelový prípad, ktorý je častým predmetom analýzy vo filozofii jazyka, predstavujú niektoré výroky o identite. Konkrétne ide o výroky, v ktorých sa symbol identity (t. j. znak „=“ alebo tvar slovesa „byť“) vyskytuje medzi vlastnými menami, teda výroky ako

(3) Zornica = Večernica.

Tvrdí sa, že aj keď sú takéto výroky pravdivé, nie sú triviálne. To znamená, že človek sa z nich dozvie informáciu, ktorú nemusel poznať, aj keď vo svojom slovníku mal výrazy „Zornica“ a „Večernica“. Inými slovami, veta (3) zachytáva netriviálnu informáciu, ktorú sme podľa prevládajúceho názoru museli empiricky objaviť, a preto sa o pravdivosti vety (3) nemožno dozvedieť na základe čírej znalosti jazyka. Preto považujeme za samozrejmé, že ak niekto rozumie výrazom „Zornica“ a „Večernica“, ešte to neznamena, že bude vedieť, že veta (3) je pravdivá – že veta (3) je teda *aposteriórna* (syntetická, netriviálna, informatívna). Na druhej strane je však zjavné, že ak je veta (3) pravdivá, nie je mysliteľné, aby bola nepravdivá. Inými slovami, ak je pravdivá, tak je *nevyhnutne* pravdivá (a keby bola nepravdivá, bola by opäť nevyhnutne nepravdivá). Niektorí filozofi preto považujú za potrebné zaviesť kategóriu *nevyhnutných aposteriórnych výrokov*.⁸ Patria k nim nielen výroky ako (3), ale aj teoretické identifikácie, napríklad:

(4) Zlato je prvok s atómovým číslom 79.

(5) Voda je H₂O.

Keďže ide o zásadné chemické objavy, o pravdivosti viet (4) a (5) sme sa dozvedeli aposteriórne, ale na druhej strane byť prvkom s atómovým číslom 79, resp. byť H₂O sú esenciálne vlastnosti zlata, resp. vody, a preto nie je mysliteľné, že by zlato nemalo atómové číslo 79, resp. nie je mysliteľné, že by voda nebola H₂O. V oboch prípadoch preto

černica“. „Zornica“ a „Večernica“ slúžia len ako príklad koreferujúcich mien, a preto ich možno v podstate nahradiť premennými, ktoré môžu zastupovať ľubovoľné vlastné mená. (To isté sa bude týkať aj argumentu B.)

⁸ Robí tak napríklad S. Kripke v práci [6], ale aj mnohí jeho nasledovatelia.

ide o nevyhnutne pravdivé výroky.⁹

O výrokoch tvaru (3) sa zvyčajne predpokladá, že sú nositeľmi netriviálnych informácií na rozdiel od výrokov tvaru

(6) Zornica = Zornica.

Ak totiž hovorca má vo svojom slovníku výraz „Zornica“ (a preto aj vie, čo tento výraz znamená), tak musí automaticky vedieť, že výrok (6) je pravdivý; vie to bez toho, aby musel uskutočniť akékoľvek empirické skúmanie. Nemusí teda nájsť referent výrazu „Zornica“, potom nájsť referent výrazu „Zornica“ a napokon zistiť, či ide o ten istý objekt – to vie bez toho, aby musel prejsť na mimojazykovú úroveň. Na druhej strane v prípade výroku (3) nestačí, že má vo svojom slovníku výrazy „Zornica“ a „Večernica“. Na to, aby sa presvedčil o pravdivosti tejto vety, musí najprv identifikovať referenty výrazov „Zornica“ a „Večernica“ a potom zistiť, či ide o ten istý objekt; to znamená, že musí prejsť na mimojazykovú úroveň.

Hoci to nie je zjavné na prvý pohľad, aj v argumentácii tohto druhu sa objavuje používateľ jazyka, hoci len implicitne. Výroku (3) sa pripisujú dve vlastnosti – nevyhnutnosť a aposteriornosť – a používateľ jazyka je skrytý práve v zdôvodnení aposteriornosti výrokov o identite. Máme si totiž predstaviť situáciu, v ktorej kompetentný používateľ jazyka dokáže akceptovať výroky „Zornica = Zornica“ aj „Večernica = Večernica“, ale zároveň nedokáže akceptovať výrok „Zornica = Večernica“ výlučne na základe jazykových znalostí. Aposteriornosť je epistemologický pojem a takéto pojmy sa opierajú o poznávajúci subjekt. Všeobecný argument môžeme teda formulovať v nasledujúcej po-dobe:

Argument B:

1. Je mysliteľné, že hovorca X vie výlučne na základe znalosti jazyka o nevyhnutnej pravdivosti výrokov „Zornica = Zornica“ a „Večernica = Večernica“, a pritom nevie o nevyhnutnej pravdivosti výroku „Zornica = Večernica“ výlučne na základe znalosti jazyka.
2. Ak je mysliteľné, že hovorca X nevie o nevyhnutnej pravdivosti výroku „Zornica = Večernica“ výlučne na základe znalosti jazyka, tak výrok „Zornica = Večernica“ je nevyhnutný aposteriorný výrok.

3. Výrok „Zornica = Večernica“ je nevyhnutný aposteriorný výrok.

Opäť ide o argument, ktorý je z formálneho hľadiska v poriadku. Lenže formálna korektnosť argumentu B môže viesť k mylným dojmom, keďže ešte nemusí znamenať, že jeho záver je skutočne pravdivý (t. j. nemusí znamenať, že kategória nevyhnutných aposteriorných výrokov existuje).

Aposteriornosť výroku (3) má opäť poukázať na to, že sémantický obsah vlastných mien sa nevyčerpáva iba ich referentmi, t. j. že významom vlastného mena má byť niečo viac než len jeho referent. Keby totiž sémantickým obsahom mena bol jeho referent, kompetentný používateľ daného jazyka by musel vedieť o pravdivosti výroku (3) hneď, ako by mu porozumel. Preto sa vyžaduje, aby sémantický obsah mien bol komplikovanejší. Aj v tomto prípade sa pokúsím časom ukázať, že argument B (a argumenty tohto druhu

⁹ Aj príklady týkajúce sa teoretických identifikácií pochádzajú od Kripkeho.

vo všeobecnosti) nedokazujú to, o čom sa akosi automaticky predpokladá, že majú dokazovať. Nemožno ich teda považovať za korektný nástroj potvrdzujúci určitú skupinu teórií a diskvalifikujúci inú skupinu sémantických koncepcií.

3. Spresnenie argumentu o vzájomnej nahraditeľnosti. Modelové príklady, ktoré sme napokon zhrnuli v argumentoch A a B, predstavujú určité rozšírené myšlienkové experimenty, ktoré majú dokázať, že jazykové výrazy disponujú určitými vlastnosťami. V jednom prípade sa konštatuje, že koreferujúce výrazy nie sú v epistemických kontextoch vzájomne nahraditeľné, a v druhom prípade sa zase konštatuje, že niektoré nevyhnutne pravdivé výroky o identite sú aposteriórne. Pri odvodzovaní týchto záverov sme sa významne opierali o používateľov jazyka: predstavili sme si modelového kompetentného používateľa jazyka a zisťovali sme, čo by bol ochotný na základe svojej znalosti jazyka uznať, pokiaľ ide o sémantiku daných výrazov, a čo by zase ochotný uznať nebol. Takýto postup sa vo filozofii jazyka využíva veľmi často. Filozofi jazyka si zvykli formulovať myšlienkové experimenty tohto druhu a takéto úvahy tvoria jadro ich evidencie v prospech určitej tézy o jazyku, resp. určitej teórie. Ako som však už avizoval, takéto myšlienkové experimenty nepovažujem za smerodajné. Inými slovami, dovedú nás k záverom, ku ktorým nás podľa mnohých majú doviest', iba v prípade, že sa rozhodneme prehliadnuť rôzne veci. Opäť sa to pokúsím ilustrovať na príklade.

Vráťme sa k argumentu A. Predpokladajme, že premisa (A1) je pravdivá, keďže taký hovorca X, o akom sa v nej hovorí, zrejme nie je logicky nemožný. Spolu s premisou (A2) z nej možno odvodiť záver (A3) o vzájomnej nenahraditeľnosti vlastných mien v epistemických kontextoch. Tento záver bude navyše pravdivý, ak budú pravdivé aj obe premisy. Za problematickú však treba považovať premisu (A2), keďže možno spochybníť, že určité veci, ktoré by modelový hovorca X bol alebo nebol ochotný urobiť, môžu viesť k tomu, že koreferujúce vlastné mená nebudú vzájomne nahraditeľné. Rozhodne možno pripustiť, že ak niekto odmieta v určitom kontexte nahradiť jeden výraz iným koreferujúcim výrazom, tak *preňho* sú tieto výrazy vzájomne nenahraditeľné. Konzekvent premisy (A2) však tvrdí niečo viac: Nehovorí, že výrazy „Zornica“ a „Večernica“ nie sú *pre hovorca X* vzájomne nahraditeľné, ale tvrdí, že nie sú vzájomne nenahraditeľné *simpliciter*. Prvá možnosť je na rozdiel od druhej neproblematická. Skúsme teraz nahradiť premisu (A2) jej neproblematickou variáciou. Dostaneme:

Argument Ai:

1. Je mysliteľné, že hovorca X odmietne nahradiť výraz „Zornica“ vo vete „X vie/verí/domnieva sa/..., že Zornica je planéta“ výrazom „Večernica“.
2. Ak je mysliteľné, že hovorca X odmietne nahradiť výraz „Zornica“ vo vete „X vie/verí/domnieva sa/..., že Zornica je planéta“ výrazom „Večernica“, tak výrazy „Zornica“ a „Večernica“ nie sú *pre X* v epistemických kontextoch vzájomne nahraditeľné.

3. Výrazy „Zornica“ a „Večernica“ nie sú v epistemických kontextoch vzájomne nahraditeľné.

Je očividné, že argument Ai neplatí, keďže záver neobsahuje informáciu o tom istom objekte ako premisy: premisa hovorí o používateľovi jazyka, kým záver o jazykových

výrazoch. Platným môže byť až nasledujúci prípad:

Argument Aii:

1. Je mysliteľné, že hovorca X odmietne nahradiť výraz „Zornica“ vo vete „X vie/verí/domnieva sa/..., že Zornica je planéta“ výrazom „Večernica“.
 2. Ak je mysliteľné, že hovorca X odmietne nahradiť výraz „Zornica“ vo vete „X vie/verí/domnieva sa/..., že Zornica je planéta“ výrazom „Večernica“, tak výrazy „Zornica“ a „Večernica“ nie sú *pre X* v epistemických kontextoch vzájomne nahraditeľné.
-
3. Výrazy „Zornica“ a „Večernica“ nie sú *pre X* v epistemických kontextoch vzájomne nahraditeľné.

Záverom argumentu Aii však nie je to, čo by sme chceli, keďže je príliš slabý. Obsahuje informáciu o konkrétnom hovorcovi, a nie informáciu o jazyku samom. Preto nás argument Aii nemôže uspokojiť a nebude nás v ďalšom texte zaujímať.

Na to, aby sme odvodili záver argumentov A, resp. Ai, potrebujeme garantovať pravdivosť dôležitého tvrdenia:

- (7) Ak výrazy „Zornica“ a „Večernica“ nie sú pre hovorcu X v epistemických kontextoch vzájomne nahraditeľné, tak výrazy „Zornica“ a „Večernica“ nie sú v epistemických kontextoch vzájomne nahraditeľné.

V tomto tvrdení sa totiž stanovuje súvislosť medzi informáciou týkajúcou sa určitého (modelového) používateľa jazyka a informáciou o jazykových výrazoch. Ak výrok (7) pridáme k premisám argumentu Ai, odvodíme požadovaný záver; dostaneme tak nový argument:

Argument A:*

1. Je mysliteľné, že hovorca X odmietne nahradiť výraz „Zornica“ vo vete „X vie/verí/domnieva sa/..., že Zornica je planéta“ výrazom „Večernica“.
 2. Ak je mysliteľné, že hovorca X odmietne nahradiť výraz „Zornica“ vo vete „X vie/verí/domnieva sa/..., že Zornica je planéta“ výrazom „Večernica“, tak výrazy „Zornica“ a „Večernica“ nie sú *pre X* v epistemických kontextoch vzájomne nahraditeľné.
 3. Ak výrazy „Zornica“ a „Večernica“ nie sú pre hovorcu X v epistemických kontextoch vzájomne nahraditeľné, tak výrazy „Zornica“ a „Večernica“ nie sú v epistemických kontextoch vzájomne nahraditeľné.
-
4. Výrazy „Zornica“ a „Večernica“ nie sú v epistemických kontextoch vzájomne nahraditeľné.

V tejto podobe argument opäť platí. Lenže premisa (A*3) je veľmi silná, a preto je otázne, či je vôbec pravdivá. Presvedčivosť argumentu A* do značnej miery závisí práve od akceptovateľnosti premisy (A*3). Za akých podmienok bude pravdivá? Pravdivá bude iba v prípade, že budeme na modelového hovorcu klásť určité špecifické požiadavky. Prejdeme k nim v nasledujúcej kapitole.

4. Dokonalý hovorca. Myšlienkové experimenty, ktoré slúžia na obhajobu sémantických teórií, sa často odvolávajú na kompetentných používateľov jazyka. Takíto používatelia jazyka sa však nemôžu podobat' bežným hovorcovi: bežným Slovákom, Angličanom, Japoncom atď'. Používanie slovenčiny bežnými Slovákami je totiž do značnej miery deformované mimojazykovými faktormi, ako sú napríklad rôzne nedorozumenia, úroveň empirických aj neempirických znalostí, rôzne kontextové faktory atď., no predovšetkým neúplná znalosť daného jazyka; to znamená, že za kompetentného používateľa slovenčiny spravidla považujeme aj takého hovorcu, ktorého jazyková znalosť nie je bezchybná, a navyše je zaťažená rôznymi mimojazykovými faktormi. U hovorcu zo spomínaných myšlienkových experimentov musíme abstrahovať od týchto faktorov. Hovorcove chyby nemôžeme premietnuť do jazyka. Modelový používateľ jazyka preto musí byť idealizáciou v analogickom zmysle, v akom sú idealizáciami napríklad hmotný bod alebo absolútne čierne teleso. Domnievam sa, že mnoho nedorozumení vo filozofii jazyka vzniká práve preto, že teoretici si neuvedomujú túto zásadnú požiadavku.

Modelový používateľ jazyka musí byť *dokonalý* v určitom dôležitom smere. Teraz sa pokúsím zhrnúť najdôležitejšie charakteristiky takéhoto dokonalého používateľa jazyka.¹⁰ Budeme uvažovať o jazyku *J*, ktorý môžeme stotožniť buď s niektorým z prirodzených jazykov, alebo s niektorou relatívne uzavretou časťou daného prirodzeného jazyka. Keďže sémantické teórie majú spravidla ambíciu explikovať iba význam niektorých druhov výrazov prirodzeného jazyka, a zaoberajú sa teda určitou časťou prirodzeného jazyka, druhá alternatíva je pre nás zaujímavejšia, takže symbol *J* bude zastupovať určitý výsek niektorého prirodzeného jazyka.

Po prvé, dokonalý hovorca *X* *kompletne* ovláda syntax aj sémantiku jazyka *J*. To znamená, že neexistuje žiadne gramatické pravidlo v jazyku *J*, ktoré by *X* explicitne neovládal alebo by ho nevedel v praxi realizovať; neexistuje žiadny výraz v jazyku *J*, ktorý by *X* nemal vo svojom slovníku a o ktorom by nevedel, čo znamená; a napokon, neexistuje žiadne slovné spojenie utvorené z jednoduchých výrazov jazyka *J* pomocou gramatických pravidiel jazyka *J*, o ktorom by *X* nevedel. Ak *X* pozná jazyk *J* na takejto úrovni, ľahko si možno uvedomiť, že v prípade viacznačných slov pozná všetky jednotlivé významy (a navyše dokáže v kontexte konkrétnej vety alebo slovného spojenia identifikovať, ktorý z týchto významov je relevantný); ďalej pozná všetky ustálené slovné spojenia a vie identifikovať, kedy sa daná postupnosť slov použila v idiomatickom význame, a kedy treba význam danej postupnosti slov konštituovať kompozicionálne; a napokon o ľubovoľnej dvojici výrazov V_1 a V_2 vie, či V_1 a V_2 sú synonymá, či V_1 a V_2 sú antonymá, či význam výrazu V_1 zahŕňa v sebe význam výrazu V_2 , či vôbec medzi V_1 a V_2 – resp. medzi ich významami – je nejaký takýto vzťah, atď. Samozrejme, nechcem povedať, že kompletná znalosť jazyka *J* sa vyčerpáva iba týmito aspektmi. Nepopieram, že ich je oveľa viac, ale uvedené prípady stačia ako ilustrácia.

Po druhé, dokonalý hovorca *X* nepoužíva jazyk *deferenčne*. Deferenčné použitie ja-

¹⁰ Ideu dokonalého hovorcu rozpracoval aj A. Grayling (pozri [3]). Graylingov pojem dokonalého hovorcu je však vzdialený pojmu, ktorý mám na mysli ja. Grayling sa zameriava na to, ako majú vyzerat' skutočné komunikačné výkony dokonalého hovorcu, kým ja sa zameriavam na jeho vlastnosti. Okrem toho mnohé vlastnosti, ktoré mu pripisujem, sú nezlučiteľné s vlastnosťami, ktoré by mal mať Graylingov dokonalý hovorca.

zykového výrazu môže totiž byť známkou toho, že hovorca dobre nevie, čo daný výraz znamená, ale spolieha sa na znalosti niekoho iného, napríklad jazykového spoločenstva alebo hovorca, od ktorého výraz prebral. Je zrejmé, že v bežnej komunikácii používame napríklad mnohé vlastné mená v deferenčnom zmysle: spoliehame sa na svojich „učiteľov“ a použitím mena mienime identifikovať ten istý objekt, ktorý identifikoval náš „učiteľ“, nech ide o akýkoľvek objekt.¹¹ Nevieme, na ktorý konkrétny objekt referujeme použitím mena „Aristoteles“, ale spoliehame sa na to, že referujeme na ten istý objekt ako náš „učiteľ“, a teda na ten istý objekt, na ktorý referoval jeho „učiteľ“, atď. V celej tejto postupnosti existuje prvý používateľ, ktorý referoval na Aristotela priamo v tom zmysle, že sa nespoliehal na predchádzajúce použitia tohto mena. To isté platí aj o používaní špecifickejších odborných termínov. Zjednodušene možno povedať, že ak sémantickým obsahom výrazu V má byť pojem P (ponechávam otvorenú otázku Čo sú pojmy?) – nech je P akokoľvek odborný, tak X pozná P a vie, že V znamená P . Ak by som mal použiť Putnamov príklad: X používa termíny „hliník“ a „molybdén“ v tom istom zmysle ako znalec chémie, a navyše vie v nedeferenčnom zmysle, čo výrazy „hliník“ a „molybdén“ znamenajú, t. j. pozná príslušné pojmy *hliník* a *molybdén*. Putnamovská deľba jazykovej práce nie je v prípade dokonalých hovorcov potrebná, hoci dobre objasňuje fungovanie prirodzeného jazyka v komunite nedokonalých hovorcov.¹²

Po tretie, z predchádzajúceho odseku by mohol vzniknúť dojem, že dokonalý hovorca X nielenže perfektne ovláda jazyk, ale disponuje aj kompletnými mimojazykovými znalosťami. Mohlo by sa napríklad zdať, že ak ovláda pojmy *hliník* a *molybdén* na tej istej úrovni ako výborný chemik, tak o každej vzorke chemickej látky dokáže rozhodnúť, či ide o hliník, alebo o molybdén, príp. o niečo iné. V podstate by to znamenalo, že X je nielen dokonalý hovorca, ale je aj vševediaci. Lenže tak by to byť nemalo. Znalosť pojmu *hliník* nie je to isté ako znalosť všetkých faktov o hliníku. Podobne platí, že ak hovorca vie používať meno „Aristoteles“, neznamená to, že pozná aj všetky fakty o Aristotelovi. Tento rozdiel je ešte výraznejší v prípade deskripcii: Hovorca napríklad dokonale rozumie výrazu „ $2 + 3$ “, ale to neznamená, že musí vedieť, že súčtom čísel 2 a 3 je číslo 5; analogicky, hovorca môže dokonale rozumieť výrazu „slovenský prezident v roku 2008“, ale nemusí vedieť, že ním je Ivan Gašparovič. V prvom prípade treba odlíšiť matematickú znalosť, ktorá spočíva v tom, že vieme, čo je výsledkom aplikácie operácie sčítania na dvojicu čísel, od jazykovej znalosti, ktorá zase spočíva v tom, že poznáme významy výrazov „2“, „3“ a „+“ a vieme, ako spolu utvárajú zložený význam výrazu „ $2 + 3$ “; v druhom prípade treba odlíšiť empirickú znalosť politických reálií Slovenska, ktorá spočíva v tom, že vieme, kto zastával prezidentský úrad v roku 2008, od jazykovej znalosti významov jednotlivých výrazov a spôsobu, ako utvárajú význam daného zloženého výrazu. Mali by sme teda predpokladať, že dokonalý hovorca X je aj dokonalým ignorantom v prípade mimojazykových poznatkov; to znamená, že X síce bezchybne pozná jazyk J , ale okrem toho nevie nič iné. Dalo by sa však namietať – a musím s tým súhlasiť –, že

¹¹ Túto skutočnosť si všimol už P. F. Strawson vo viacerých svojich prácach; pozri napríklad [16]. Sama idea kauzálneho alebo komunikačného reťazca vychádza práve z deferenčného používania vlastných mien.

¹² Príklad o hliníku a molybdéne (a iné príklady) spolu s ideou deľby jazykovej práce čitateľ môže v najkomplexnejšej podobe nájsť v Putnamovej stati [11].

takýto predpoklad je zbytočne silný. Stačí totiž predpokladať, že X vie bez akýchkoľvek problémov odlišiť jazykové poznanie od mimojazykového a nikdy nezmiešava tieto dva druhy poznania.¹³

A napokon po štvrté, dokonalý hovorca X by mal byť aj perfektným logikom v tom zmysle, že pre akýkoľvek výrok V , resp. množinu výrokov V_1, \dots, V_n , pozná všetky logické dôsledky V , resp. množiny V_1, \dots, V_n . To napríklad znamená, že v prípade každého konjunktívneho výroku X vie, že z neho vyplývajú aj všetky jeho konjunktivy. Požiadavku dokonalej znalosti logiky by sme však mohli rozšíriť v tom zmysle, že hovorca pozná nielen všetky logické dôsledky daného výrazu (množiny výrokov), ale aj všetky sémantické dôsledky. Pod sémantickým dôsledkom výroku V si napríklad môžeme predstaviť taký výrok V^* , ktorý vznikne z V tak, že určitý výraz v vyskytujúci sa vo V sa nahradí synonymným výrazom v^* . To všetko by sme teda mali zaradiť pod hlavičku „jazyková znalosť“.

5. Dokonalý hovorca a vzájomná nahraditeľnosť. Dokonalého hovorcu, akého sme opísali v predchádzajúcej kapitole, teraz môžeme využiť na zdôvodnenie pravdivosti premisy (A*3). Túto premisu potrebujeme na to, aby sme z premís (A*1) a (A*2), ktoré hovoria o vzájomnej nahraditeľnosti výrazov pre používateľov jazyka, mohli odvodiť záver (A*4) týkajúci sa vzájomnej nahraditeľnosti výrazov. V prípade dokonalého používateľa jazyka je zjavné, že ak nie sú *pre tohto hovorcu* výrazy „Zornica“ a „Večernica“ vzájomne nahraditeľné, tak nie sú vzájomne nahraditeľné ani *simpliciter*. Dokonalý hovorca totiž otrocky rešpektuje sémantiku daného jazyka, takže nie je mysliteľné, že by vzájomne nahrádzal také výrazy, ktoré ich sémantika nedovoľuje nahrádzať, a odmietal by vzájomne nahrádzať zase také výrazy, ktoré ich sémantika dovoľuje nahrádzať. Všeobecne povedané, dokonalý hovorca je neomylný, pokiaľ ide o jazykové poznanie, a preto jeho vyhlásenia o jazyku môžeme považovať za absolútne spoľahlivé: dokonale sa kryjú s tým, čo jazykové výrazy naozaj znamenajú. Implikáciu z premisy (A*3) by sme preto mohli dokonca zosilniť na ekvivalenciu, pretože dokonalý hovorca je absolútne spoľahlivý indikátor sémantických vlastností jazykových výrazov; všetko, čo o jazykových výrazoch hovorca pripustí, je pravda a všetko, čo je pravda o jazykových výrazoch, hovorca bez problémov pripustí. Premisa (A*3) je teda neproblémová, ak hovorca X, ktorý sa v nej spomína, je dokonalým hovorcom.

Teraz však vzniká otázka, či výrazy „Zornica“ a „Večernica“ sú naozaj pre dokonalého používateľa jazyka vzájomne nenahraditeľné. Inými slovami: Je mysliteľné, že by niekto bol dokonalým znalcom slovenčiny (resp. jej časti), a pritom nevedel, že výrazy „Zornica“ a „Večernica“ sa dajú vzájomne nahrádzať? Táto otázka je zásadná. Vo filozofických úvahách sa často predpokladá, že človek môže poznať slovenčinu, a pritom odmietat' uvedené nahrádzanie. V týchto úvahách však figuruje hovorca, ktorý nie je dokonalý. Ak však túto otázku znovu položíme v súvislosti s dokonalým používateľom jazyka, veci sa začnú v zaujímavom smere komplikovať.

Odpoveď dokonalého hovorcu jasne naznačí, aká sémantická teória, resp. aký druh sémantickej teórie je adekvátny. Ak hovorca odpovie záporne, t. j. nedovolí nahradiť

¹³ Tejto požiadavke nevyhovuje Graylingov dokonalý hovorca, u ktorého sa predpokladá, že mimo-jazykové znalosti sú nevyhnutnou podmienkou adekvátneho používania jazyka.

výraz „Zornica“ výrazom „Večernica“, bude zjavné, že výrok „X vie, že Večernica je planéta“ nie je logickým (sémantickým) dôsledkom výroku „X vie, že Zornica je planéta“. Ak odpovie kladne, tak pôjde o logický (sémantický) dôsledok daného výroku. A od odpovede, samozrejme, závisí aj to, ako budeme chápať výrok o identite „Zornica = Večernica“, ktorý je podkladom vzájomného (ne)nahradenia výrazov „Zornica“ a „Večernica“. Dokonalý hovorca je teda významný heuristický nástroj, ktorý by mal slúžiť na odlíšenie adekvátnych sémantických teórií od neadekvátnych.

Pripusťme, že dokonalý hovorca bude v epistemických kontextoch vzájomne nahrádzať iba také výrazy, ktoré tvoria synonymné dvojice. To znamená, že ak výrazy „Zornica“ a „Večernica“ sú synonymá, tak ich dovoľí vzájomne nahrádzať, a ak ich dovoľí vzájomne nahrádzať, tak je to nespochybniteľná známka toho, že ide o synonymá. Teraz si však musíme uvedomiť zásadnú vec: Pojem dokonalého hovorca – hoci to nie je na prvý pohľad zrejmé – je teoreticky zaťažný, a preto nemôže byť *neutrálnym* rozhodcom medzi konkurenčnými teóriami! Dokonalý hovorca by mal poznať všetky synonymné dvojice výrazov daného jazyka. Predpokladá sa tu, že hovorca takéto synonymné dvojice má k dispozícii. Treba si však uvedomiť, že výrazy utvárajú synonymné dvojice na základe nejakého kritéria. A práve toto kritérium je určitý teoreticky podmienený predpoklad. Inými slovami, najprv potrebujeme teóriu synonymie pre výrazy daného jazyka, a až potom sa daný hovorca môže naučiť synonymné dvojice a na základe toho rozhodnúť, či v určitých kontextoch jeden výraz možno nahradiť iným výrazom, alebo či to možné nie je. Od tohto kritéria bude závisieť, či sa výrazy „Zornica“ a „Večernica“ budú považovať za synonymá, a v konečnom dôsledku aj to, či ich dokonalý hovorca v epistemických kontextoch dovoľí nahrádzať, alebo nedovolí.

Skúsme si to ilustrovať na dvoch jednoduchých teóriách významu vlastných mien a ich synonymie. Podľa teórie I platí, že vlastné mená sú bezprostredne referujúce výrazy, takže okrem ich referentov nemáme k dispozícii žiadny ďalší objekt, ktorý by mohol plniť funkciu sémantického obsahu, resp. významu. Jediná možnosť, ako v rámci teórie I explikovať synonymiu (vlastných mien), je povedať, že dve vlastné mená sú synonymné, ak referujú na ten istý objekt. Podľa konkurenčnej teórie II bude platiť, že vlastné mená síce referujú, ale nereferujú bezprostredne. Existuje totiž určitý sprostredkovateľ – napríklad fregeovský zmysel výrazu (ktorý môžeme ďalej explikovať rôznymi spôsobmi) –, ktorý určuje, na čo bude dané vlastné meno referovať. Preto dva koreferujúce výrazy môžu vyjadrovať rôzne zmysly. Podľa tejto teórie by sme mohli povedať, že dve vlastné mená sú synonymné, ak vyjadrujú totožný zmysel (nestačí, že majú ten istý referent). Teórie I a II vedú k rôznym explikáciám pojmu synonymie, a preto je pojem synonymie teoreticky podmienený.

Lahko možno vidieť, že teórie I a II budú takisto klásť rôzne požiadavky na dokonalého hovorcovu. Ak podmienkou dokonalosti je (okrem iného) znalosť všetkých synonymných dvojíc v danom jazyku, tak podľa teórie I bude dokonalý hovorca, ktorý (okrem iného) pozná všetky dvojice koreferujúcich vlastných mien, a podľa teórie II bude zase dokonalý taký hovorca, ktorý (okrem iného) pozná všetky dvojice mien vyjadrujúcich ten istý zmysel. Predstavme si, že sa budeme riadiť teóriou II. Výrazy „Zornica“ a „Večernica“ nie sú synonymné, aj keď referujú na ten istý objekt. Táto voľba už prejudikuje, že tieto mená sa v epistemických kontextoch nedajú vzájomne nahrádzať. Ak teda hovorcovu naučíme, že výrazy „Zornica“ a „Večernica“ netvorí synonymnú dvojicu, nebude ich

vzájomne nahrádzať. Ak však chceme jeho správanie v tomto smere považovať za evidenciu v prospech určitej teórie a proti konkurenčným teóriám, dopúšťame sa kruhovej argumentácie; presnejšie, dokonalý hovorca už nebude neutrálnym arbitrom, keďže sme ho najprv „naprogramovali“ v zhode s určitou teóriou, a teraz ho využívame na potvrdenie tejto teórie.

Zdá sa teda, že máme na výber medzi zlým a horším riešením: Ak hovorca X z argumentu A* nebude dokonalým používateľom jazyka, tak sa spochybni prijateľnosť premisy (A*3), a tým aj relevantnosť celého argumentu; ak na druhej strane X bude dokonalým hovorcom, nedá sa tento argument využiť ako neutrálny nástroj na rozhodnutie medzi konkurenčnými teóriami. Problémy sa tu však nekončia.

Pozrime sa na premisu (A*1). Konštatuje sa v nej, že hovorca môže odmietnuť vzájomne nahradiť výrazy „Zornica“ a „Večernica“. Táto premisa má predstavovať empirickú evidenciu, teda akýsi vstupný materiál, na ktorom je celý argument založený. Lenže nejde o neutrálnu, teda teoreticky nezaťaženú evidenciu. Dokonca pochybujem o tom, či teoreticky nezaťažená evidencia je vôbec možná; skôr je to naopak: Každý fakt o jazyku a jeho význame je už podložený určitou teóriou. V našom prípade to znamená, že už prvá premisa je v istom zmysle tendenčná. Favorizuje určitú teóriu (resp. skupinu teórií) na úkor inej teórie (resp. skupiny teórií). Vezmime si opäť teóriu I. Koreferenčnosť vlastných mien podľa nej stačí na to, aby sme povedali, že sú synonymné. A keďže vzájomné nahrádzanie synonymných výrazov je v epistemických kontextoch prípustné, tak výrazy „Zornica“ a „Večernica“ budú v teórii I vzájomne nahraditeľné. Keďže pracujeme s dokonalým hovorcom, ten nebude môcť odmietnuť nahradenie výrazu „Zornica“ výrazom „Večernica“ (resp. naopak). Ak sa teda prikloníme k teórii I, premisa (A*1) nebude pravdivá (pokiaľ, prirodzene, X je dokonalý hovorca), a ak nebude pravdivá táto premisa, tak ani pravdivosť záveru argumentu nebude garantovaná (navzdory skutočnosti, že argument je z logického hľadiska platný). Podstatné je však to, že ak predpokladáme, že premisa (A*1) zachytáva určitú empirickú evidenciu, *vopred* vylučujeme zo súťaže teóriu I, a tým tendenčne favorizujeme konkurenčnú teóriu II. Pripomínam, že v teórii II nie je koreferenčnosť výrazov dôvodom na ich vzájomné nahrádzanie. Na základe toho môžeme uzavrieť, že argumenty typu A* môžu úprimne predkladať len filozofi, ktorí nepovažujú koreferenčnosť vlastných mien za predpoklad ich vzájomnej nahraditeľnosti v epistemických kontextoch; a takisto môže tento argument presvedčiť len tých, ktorí takúto vzájomnú nahraditeľnosť mien už odmietajú. V dôsledku toho, že ide o tendenčný argument, jeho využitie je pri rozhodovaní medzi konkurenčnými teóriami nulové.

6. Nevyhnutné aposteriórne výroky o identite. Druhý modelový argument (naš argument B), ktorý sa často vo filozofii jazyka spomína, má dokázať, že výroky o identite vo forme „ $a = b$ “, kde a a b sú vlastné mená, sú nevyhnutne pravdivé (ak sú vôbec pravdivé), ale zároveň aposteriórne, keďže o ich pravdivosti sa môžeme presvedčiť až po vykonaní určitých empirických postupov. Po predchádzajúcich úvahách týkajúcich sa vzájomnej nahraditeľnosti koreferujúcich vlastných mien sa dá teraz ľahko ukázať, že byť nevyhnutný a zároveň aposteriórny nie je teoreticky neutrálna vlastnosť výrokov; inými slovami, možno ukázať, že túto charakteristiku nadobúdajú výroky o identite až v závislosti od prijatej sémantickej teórie. Argumenty, pomocou ktorých odôvodňujeme aposteriornosť takýchto výrokov, sa teda opäť neopierajú o nezávislú empirickú evidenciu,

ktorá by sa dala využiť pri rozhodovaní medzi konkurenčnými teóriami, ale o teoreticky podmienenú, a teda tendenčnú „evidenciu“.

Podobne ako argument A aj argument B treba upraviť, keďže konzekvent premisy (B2) by sa mal týkať toho, že výrok „Zornica = Večernica“ by mal byť v prípade hovorca X nevyhnutný a aposteriórny (keďže sa predpokladá, že X nevie o pravdivosti tohto výroku, aj keď pozná jazyk). Lenže ak premisu takto upravíme, musíme doplniť ďalšiu premisu, aby sme garantovali logickú platnosť argumentu; nová premissa by mala tvrdiť, že ak je tento výrok nevyhnutný a aposteriórny pre daného hovorca, tak je nevyhnutný a aposteriórny *simpliciter*. Upravený argument teda vyzerá takto:

*Argument B**:

1. Je mysliteľné, že hovorca X vie výlučne na základe znalosti jazyka o nevyhnutnej pravdivosti výrokov „Zornica = Zornica“ a „Večernica = Večernica“, a pritom výlučne na základe znalosti jazyka nevie o nevyhnutnej pravdivosti výroku „Zornica = Večernica“.
2. Ak je mysliteľné, že hovorca X nevie o nevyhnutnej pravdivosti výroku „Zornica = Večernica“ výlučne na základe znalosti jazyka, tak výrok „Zornica = Večernica“ je pre X nevyhnutný aposteriórny výrok.
3. Ak „Zornica = Večernica“ je pre X nevyhnutný aposteriórny výrok, tak ide o nevyhnutný aposteriórny výrok.

4. Výrok „Zornica = Večernica“ je nevyhnutný aposteriórny výrok.

Ďalšie úvahy sú analogické ako v prípade argumentu A*. Ak premissa (B*3) má byť pravdivá, musíme hovorca X považovať za spoľahlivého (a neomylného) znalca vlastností jazykových výrazov. To znamená, že X musí byť dokonalý používateľ daného jazyka (resp. jeho relevantnej časti). V opačnom prípade by jeho pripisovanie vlastností výrazom jazyka nebolo smerodajné, keďže by sa mohol mýliť: mohol by o výroku rozhodnúť, že je aposteriórny, iba na základe vlastnej neznalosti, resp. nedorozumenia. Ak však pripustíme, že X je dokonalý hovorca, tak to zásadným spôsobom ovplyvní aj náš pohľad na premisu (B*1). X ako dokonalý hovorca má pripustiť, že o pravdivosti výroku „Zornica = Zornica“ vie na základe znalosti jazyka, ale o pravdivosti výroku „Zornica = Večernica“ sa dozvedá až na základe poznania mimojazykových faktov. To však znamená, že sémantiku výrazov „Zornica“ a „Večernica“ treba konštituovať tak, aby dokonalý hovorca na základe čirej znalosti ich sémantických obsahov jednoducho nevedel, že výrok „Zornica = Večernica“ je pravdivý. To sú špecifické požiadavky na prijateľnú sémantickú teóriu, ktoré napríklad spomedzi prijateľných teórií vylučujú koncepcie, podľa ktorých vlastné mená bezprostredne referujú na svojich nositeľov. Ide totiž o to, že dokonalý hovorca by rozumel vlastným menám v prípade, že by poznal ich referenty; nemohol by ich však poznať bez toho, aby (ne)vedel, že výrazy „Zornica“ a „Večernica“ sú koreferujúce (a z pohľadu teórie bezprostrednej referencie aj synonymné). Preto by aj automaticky vedel, že ide o (nevyhnutne) pravdivý výrok, bez toho, aby musel využiť iné ako jazykové znalosti. Preto by nemohol nastať stav opísaný premisou (B*1), takže by išlo o nepravdivú premisu. A keď je táto premissa nepravdivá, záver argumentu by takisto mohol byť nepravdivý. Ak na druhej strane chceme zachovať premisu (B*1) ako pravdivú, musíme vopred diskvalifikovať teóriu bezprostrednej referencie ako adekvátnu sémantickú koncepciu vlastných mien. A to znamená iba jednu vec: Celý

argument B* je tendenčný, pretože je ušitý na mieru určitým teóriám, čo sa prejavuje výberom empirickej evidencie (čo je obsiahnuté v premise (B*1)).

7. Záver. Analýza argumentov A* a B* nás priviedla k dvom zisteniam:

1. Argumentácia využívajúca používateľov jazyka by mala pracovať s dokonalými hovorcami. Lenže pojem dokonalého hovorcu je definovaný tak, aby vyhovoval určitej teórii, resp. skupine teórií. Dokonalý hovorca preto nie je neutrálny arbiter, ktorý by mal rozhodnúť medzi konkurenčnými teóriami.

2. Samotné argumenty, ktoré majú slúžiť na odlíšenie vyhovujúcich sémantických teórií od nevyhovujúcich, sú formulované tak, aby favorizovali niektoré teórie na úkor iných teórií. Dôvodom je to, že tieto teórie predpokladajú ako empirickú evidenciu také údaje, ktoré táto teória sama stanovuje ako empirickú evidenciu.

Aké poučenie z toho plynie, pokiaľ ide o otázku vzájomnej nahraditeľnosti koreferujúcich vlastných mien? V prvom rade je nekorektné, ak sa argument typu A* využíva proti akejkoľvek verzii teórie bezprostrednej referencie. Odporcovia bezprostrednej referencie to však často robia. Ďalej, je zbytočné, keď obhajca teórie bezprostrednej referencie berie takéto argumenty vážne a pokúša sa na ne reagovať určitými úpravami či modifikáciami svojej teórie. Najlepšie urobí, ak bude takéto argumenty ignorovať, prípadne poukáže na ich irelevantnosť.¹⁴ A v neposlednom rade je irelevantné, keď odporca teórie bezprostrednej referencie obhajuje svoju verziu teórie sprostredkovanej referencie argumentmi typu A*. Jeho teórii to nijako nepomôže, keďže takéto argumenty ju predpokladajú; iba tým vyvoláva klamlivé zdanie, že svoju koncepciu podporuje nezávislou evidenciou.

Podobné závery možno odvodiť aj v prípade tzv. nevyhnutných aposteriorných výrokov o identite. Je zjavné, že ak niekto obhajuje teóriu bezprostrednej referencie, tak sotva môže pripustiť, že takéto výroky existujú. Presnejšie, pre dokonalého hovorcu takéto výroky jednoducho nemôžu existovať. Dokonalý hovorca musí vedieť na základe svojich jazykových znalostí, že výroky o identite formy „ $a = b$ “, kde a a b sú vlastné mená, sú pravdivé (ak sú vôbec pravdivé), resp. nepravdivé (ak sú vôbec nepravdivé). Ak niekto také niečo nevie na základe znalostí jazyka, musí ísť o nedokonalého hovorcu. Skutočný empirický objav by to bol len pre nedokonalého hovorcu, ktorý sa riadi teóriou bezprostrednej referencie. Na základe toho je nekorektné, keď sa argumenty typu B* využívajú proti teórii bezprostrednej referencie; takisto je zbytočné, že ich obhajca tejto teórie berie vážne; a rovnako je irelevantné, keď sa pomocou nich podporujú konkurenčné teórie.

LITERATÚRA

- [1] BEALER, G.: An Inconsistency in Direct Reference Theory. In: *Journal of Philosophy*, 101, 2004, pp. 574 – 593.
- [2] FREGE, G.: O zmysle a denotáte. In: *Filozofia* 47, 1992, č. 6, s. 349 – 363.
- [3] GRAYLING, A.: Perfect Speaker Theory. In: Hill, J. – Kořátko, P. (eds.): *Karlovy Vary Studies in Reference and Meaning*. Praha: Filosofia, 43 – 59, 1995.
- [4] JESPERSEN, B. – ZOUHAR, M.: Contra Bealer's *Reductio* of Direct Reference (rukopis).

¹⁴ Domnievam sa, že najpochtievajšie sa k tomu postavil S. Soames v stati [14], ktorý jednoznačne pripúšťa vzájomné nahrádzanie koreferujúcich výrazov v epistemických kontextoch.

- [5] KAPLAN, D.: Demonstratives. In: Almog, J. – Perry, J. – Wettstein, H. (eds.): *Themes from Kaplan*. Oxford: Oxford University Press 1989, pp. 482 – 563.
- [6] KRIPKE, S.: *Pomenovanie a nevyhnutnosť*. Bratislava: Kalligram 2002.
- [7] MARCUSOVÁ, R. B.: Modalities and Intensional Languages. In: Marcus, R. B.: *Modalities*. New York – Oxford: Oxford University Press 1993, pp. 3 – 23.
- [8] MARCUSOVÁ, R. B.: Possibilia and Possible Worlds. In: Marcus, R. B.: *Modalities*. New York – Oxford: Oxford University Press 1993, pp. 189 – 213.
- [9] MARTÍ, G.: The Essence of Genuine Reference. In: *Journal of Philosophical Logic* 24, 1995, pp. 275 – 289.
- [10] MARTÍ, G.: The Question of Rigidity in New Theories of Reference. In: *Noûs* 37, 2003, pp. 161 – 179.
- [11] PUTNAM, H.: The Meaning of „Meaning“. In: Putnam, H.: *Mind, Language, and Reality*. Cambridge: Cambridge University Press 1975, pp. 215 – 271.
- [12] QUINE, W. V. O.: Referencia a modalita. In: Quine, W. V. O.: *Z logického hľadiska*. Bratislava: Kalligram 2006, s. 179 – 204.
- [13] SALMON, N.: *Reference and Essence*. Princeton: Princeton University Press 1981.
- [14] SOAMES, S.: Direct Reference, Propositional Attitudes, and Semantic Content. In: Salmon, N. – Soames, S. (eds.): *Propositions and Attitudes*. Oxford: Oxford University Press 1988, pp. 197 – 239.
- [15] SOAMES, S.: *Beyond Rigidity*. Oxford: Oxford University Press 2002.
- [16] STRAWSON, P. F.: *Individuá*. Bratislava: Iris 1997.
- [17] ZOUHAR, M.: *Rigidná designácia. Metafyzická téma vo filozofii jazyka*. Bratislava: Infopress 2006.

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0162/09.

doc. PhDr. Marián Zouhar, PhD.
 Filozofický ústav SAV
 Klemensova 19
 813 64 Bratislava 1
 SR